

החמצת השילוב הפורה בין

צילום: ארכיון גבעת חיים מאוחד. מתוך אתר פיקיוויקי ישראל il.pikiwiki.org

חלוציות

וסוציאליזם

אלון פאוקר

"בנין אומה או תיקון חברה". היא מייחסת כוונה שיטתית מראש, למה שנראה יותר כתוצאה חלקית בדיעבד, כפי שאנסה להוכיח בדברים הבאים. הבדל זה בין כוונה לתוצאה הוא משמעותי במיוחד, משגוטוויין מנסה, ובצדק, ללמוד מתוצאות מעשי העבר על המצפן הראוי להתחדשות תנועת העבודה בעתיד. גוטוויין מציין כאחד מיסודותיה של <<<

טענתו המרכזית של פרופ' דני גוטוויין, במאמרו "על הסתירה בין האתוס החלוצי לאידיאולוגיה הסוציאליסטית בתנועת העבודה הישראלית" (חברה, 51, פברואר 2012), היא שהאתוס החלוצי בתנועת העבודה עמד בסתירה וחסם את מימוש האידיאולוגיה הסוציאליסטית שלה. זו גרסה מרוסנת לטענה שהעלה לראשונה במחקר זאב שטרנהל בספרו

הגופים החלוציים נכשלו בעבר ביצירת הסינרגיה בין המעשה החלוצי והמעשה הסוציאליסטי, אך היה זה כישלון חלקי ולא מוחלט, במבחן התוצאה, לא במבחן הכוונה. החלוציות אינה מטרד - אלא יסוד מבורך. תגובה לדני גוטוויין

אלון פאוקר הוא חוקר בידיערי - גבעת חביבה, ומלמד בחוגים להיסטוריה במכללה האקדמית בית ברל ובסמינר הקיבוצים

לא היה "לוקסוס" לתקן את החברה הקיימת

שהחלוציות לא היתה מעשה פרישות, לא כוונה ולא בפועל? נדמה כי לפחות עד קום המדינה, בימי התגבשותו של האתוס החלוצי, האפשרות השנייה היא התקפה. גוטוויין טוען עוד כי לאחר קום המדינה, משנפרמה החפיפה בין חלוצי ללאומי - משום שלעניינים הלאומיים דאגה המדינה - שימשה החלוציות צידוק לאי־שוויון. ימי קום המדינה הם אכן ההחמצה הגדולה בתחום החלוצי־סוציאליסטי, אך מסיבות מורכבות הרבה יותר. בן־גוריון ואתו כל מנהיגי התנועות הקיבוציות - הגוף החלוצי ביותר - אכן סברו שגם בימי המדינה השיטה החלוצית היא שצריכה להמשיך להיות השיטה המובילה, אולם באומרם "חלוציות" התכוונו כבר לשני דברים שונים ונכשלו כל אחד בדרכו: בן־גוריון פעל אז להרחיב מאד את המשמעות המעשית של המושג "חלוציות" וסבר, במקביל, שיהיה ניתן לאתר את הגוף החלוצי שיעמוס על עצמו גם עתה את משימות השעה. הוא התאכזב מהקיבוץ בנקודה זו, ובחיפושיו הגיע לבסוף אל הצבא. היה זה כישלון מתמשך, משום שבאוירה החדשה ובמציאות של מדינה יסוד ההתנדבות למען הכלל הלך ופחת. לכך תרמה גם ההתפתחות במפא"י. אבי בראלי הצביע בצדק על כך שמפלגתו של בן־גוריון בחרה לאחר קום המדינה בדרך של מיסוד היררכי־חלוקתי, במקום מיסוד דמוקרטי־ציבורי, ובכך יצרה קיבעון עסקני בו קיים דירוג בין מספקי טובות הנאה תמורת תמיכה, והתלויים בהם. מיסוד זה חיסל את הסיכוי לאופק אידיאולוגי יצירתי, מחדש ומגיב למציאות. מנהיגי התנועות הקיבוציות כולם לקו גם הם באותה תקופה בהלם אל מול המציאות החדשה, שהוביל לקיפאון מחשבתי ומעשי. בצר להם, ומתוך חוסר יכולתם להבין את המציאות החדשה ולהגיב אליה, פנו לרטרוריקה החלוצית המוכרת להם. רק בקצות המחנה, זעיר פה וזעיר שם, היה מי שזיהה את הכיוון המוחמץ: ניצול היוקרה החלוצית האדירה של

כלום בימי העלייה השנייה, ואף בימי העלייה השלישית, היתה החברה היהודית בארץ יש קיים הנושא את עצמו, שניתן היה למקד את המאמץ במאבק על עיצובו במקום במאבק על בנייתו?

לתנועת העבודה בארץ לא היה, אפוא, את ה"לוקסוס" של תנועות סוציאליסטיות במקומות אחרים בעולם, לפעול לטובת תיקון חברה קיימת - היה עליה להקים את החברה. הובלתה (החלוצית) את הקמת החברה היא שנתנה לה את אמון הציבור הרחב והתנועה הצינונית. זאת ועוד, היו בתוכה מי שביקשו לתת בכורה מוחלטת, גם פוליטית, למעשה החלוצי. הכולט בכך היה יצחק טבנקין. זה היה הרקע המהותי לפילוג מפא"י ב-1944, משום שברל כצנלסון ובן־גוריון לא קיבלו זאת, וטענו לחשיבות המעשה הפוליטי גם בקרב הציבור העירוני. כלומר, מובילי מפא"י דחקו ממנה את מי שדרש את קדימותו המוחלטת של המעשה החלוצי.

נכון, מעשה חלוצי כרוך בדרך כלל בתפיסה אליטיסטית של הנוקטים בו, כחלק מהנרטיב שמאפשר להם לעמוד במעשה הקשה שהם עומסים על עצמם, שגוור רמת חיים ירודה מזו שיקלו להשיג לעצמם לו בחרו בדרך אחרת. אך האמנם, כטענתו של גוטוויין, המשימות הלאומיות שעמסו על עצמם החלוצים היו רק טשטוש למגמת ההתבדלות שלהם, הנובעות מהאליטיסטיות שלהם? הייתכן כי הנשיאה במשימות הללו היתה דווקא ביטוי לכך

<<< החלוציות את כיבוש הספר הארץ ישראלי, שהיה תחליף שייתר את המאבק בסדר הקיים. טענה זו מתעלמת מכך שכדי להיאבק בסדר הקיים, צריך שיהיה סדר קיים. כלום בימי העלייה השנייה, ואף בימי העלייה השלישית, עת התבסס האתוס החלוצי, היתה החברה היהודית בארץ יש קיים הנושא את עצמו, שניתן היה למקד את המאמץ במאבק על עיצובו במקום במאבק על בנייתו? וכלום ניתן לתאר את ביסוס היישוב היהודי בארץ כגוף ברי־קיימא ללא המאמץ החלוצי? יתרה מכך, תנועת העבודה זכתה בהודמנות להוביל את היישוב, לאו דווקא בשל האידיאולוגיה הסוציאליסטית שלה, אלא בשל מנגנוני הבניין החלוצי שהקימה. כך ההסתדרות ומפעליה, וכך ההתיישבות החלוצית, שהשלימו זו את זו ולא עמדו בסתירה זו לזו. לראיה, רופין - אבי ההתיישבות בארץ - וכמוהו רוב הממסד הצינוני בין אם מראש ובין אם בדיעבד, תמכו בציבור הפועלים קודם כל בשל מעשה ההתיישבות החלוצי שלו, ורק בשל מעשה זה גילו אהדה גם לנטיות הסוציאליסטיות של הפועלים. כמו כן, כפי שציין זאב צחור כבר לפני שנים, תנועת העבודה זכתה תמיד בבחירות הארציות, אך הפסידה לרוב בבחירות לרשויות המקומיות היהודיות. משמע, הציבור הרחב לא תמך בתפיסתה הכוללת כמו שהיא, אלא ראה בה הגורם המוביל את הבניין הלאומי, ולכן נתן בה את אמונו.

צילום: ארכיון קיבוץ שריד - המוזיאון לראשית ההתיישבות קיבוץ יפעת.

למעשה המרענן ביותר שקרה בארץ בתחום הניסיונות הסוציאליסטיים-חלוציים מאז קום המדינה: תנועות הבוגרים של תנועות הנוער. יש לקוות שגופים אלו אכן יוכיחו לאורך זמן יכולת למזג באופן מוצלח בין ערכים חלוציים של עשייה כלפי חוץ לייצוב חברה סוציאליסטית בתוכם, תוך תגובה פורה למציאות משתנה. אולי בכך יצליחו ליצור את הסינרגיה בין המעשה החלוצי והמעשה הסוציאליסטי שהגופים החלוציים בעבר נכשלו בה כישלון חלקי ולא מוחלט, ובמבחן התוצאה, לא במבחן הכוונה. רוצה לומר, הניסיונות המבורכים לחידוש סוציאליסטי לא צריכים לראות באתוס החלוצי מטרד, אלא יסוד מבורך, שיש ללמוד מכישלונות העבר כיצד למזגו באופן מפרה ביסוד הסוציאליסטי לטובת חיזוק אהדדי של שניהם. ///

לקריאה נוספת:

אבי בראלי, "הממלכתיות ותנועת העבודה", בתוך: מרדכי בראון (עורך), אתגר הריבונות, ירושלים, תשנ"ט

אלון פאוקר, 'כשהקיבוץ החלוצי פגש את המדינה הממלכתית - קשיים של דימוי עצמי', בתוך: אביבה חלימיש וצבי צמרות (עורכים), הקיבוץ - מאה השנים הראשונות, יד בן צבי, ירושלים, תש"ע,

זאב שטרנהל, בנין אומה או תיקון חברה, תל-אביב: עם עובד, 1995

עלו רעיונות לקיבוצים אזוריים שיכללו מספר יישובים מקומיים, שחלקם יהיו יישובי עולים. כך העולים שאינם ששים לפנות לקיבוץ, יוכלו לנהל את ענייניהם הפנימיים בעצמם, אך יהיו חלק ממסגרת סוציאליסטית אזורית

שכן, מבחינת האמת ההיסטורית מדיניות צמצום הפערים של המערך התרסקה עם מהפך 1977, וכידוע, הדבר קרה בלי קשר לר"ץ ולד"ש שבהן תמכו רבים ממעמד הביניים. זאת בלי קשר לעובדה - החסרה גם היא במאמר - שהתמיכה במפלגות אלו נבעה מסיבות מורכבות הרבה יותר מאשר התנגדות של מעמד הביניים למדיניות הגברת השוויון.

"קפיצה" מחשבתית מאפיינת גם את הקישור בין פניית תנועת העבודה ימינה בשנות השמונים לבין האתוס החלוצי. חד-ממדיות מאפיינת גם את הרמיזה שפירוק ההסתדרות נבע מהרצון לפרק את מוקדי הכוח הכלכליים-חברתיים של תנועת העבודה, שאינה עומדת על מצבה הכולל של ההסתדרות בעת פירוקה ומידת ההשפעה הערכית החיובית שהיתה לה אז בפועל. בהמשך לכך, לא נראה שגוטוויין מציב הסבר מניח את הדעת לקשר בין האתוס החלוצי ל"ערכי תנועת העבודה" כמסווה למדיניות ניאו-ליברלית בה תמכו מעמדות הביניים - תומכי המסורת של תנועת העבודה.

נכון, באופן היסטורי המנוף החלוצי לא נוצל להצלחה סוציאליסטית, אך תוצאה אינה בהכרח כוונה. גוטוויין מציג הסבר מרכזי אחד לרצף אירועים שלכל אחד מהם הסברים מורכבים הרבה יותר, וטענתו לקשר שיטתי ביניהם נראית רופפת, לא בהכרח סבירה ובוודאי לא מנומקת באופן משכנע במאמר. דווקא אתוס החלוציות - הוויתור של הפרט על הישג פרטי לטובת תרומה רבה יותר למעשה הלאומי הנדרש - הוא אחד מיסודות החידוש האפשריים של תנועת העבודה. הוא בסיס אפשרי לדרישה לצדק חברתי: במקום "חטוף כפי יכולתך", הקדש מעצמך למען ענייני הכלל. אולי לא בכדי יסוד זה הוא הבסיס

הקיבוץ מימי הישוב לטובת חדשנות בתחום שבו הקיבוץ יכול היה עדיין להיות משמעותי גם לאחר הקמת המדינה. כך עלו רעיונות לקיבוצים אזוריים שיכללו מספר יישובים מקומיים, שחלקם יהיו יישובי עולים. כך העולים שאינם ששים לפנות לקיבוץ, יוכלו לנהל את ענייניהם הפנימיים בעצמם, אך יהיו חלק ממסגרת סוציאליסטית אזורית. אולם הקיבוץ איבד אז את יכולת החדשנות היצירתית שלו ורעיונות אלו נמוגו.

אי-הבנת המציאות החדשה ואי-הפנמה שבמציאות של מדינה עצמאית הלכי הרוח בהכרח משתנים, הובילו, אפוא, לקפיאה על השמרים וחוסר יכולת לחדש ולהגיב למציאות כמו שהיא. אותה יכולת מופלאה של תנועת העבודה להיות רלוונטית למציאות אבדה לה עתה בכל מסגרותיה. זו הייתה תוצאה בדיעבד ולא כוונה מראש, ואין לשכוח שכל זה קרה במציאות בלתי נורמלית לחלוטין של עלייה המונית, שהיה צורך לתת לה את התשובות הבסיסיות ביותר. המנגנון המפלגתי המסואב אכן פנה לדרך של חלוקת טובות הנאה, עד שהמציאות טפחה על פניו והוא ניסה להתעשת למולה בסוף שנות השישים, כפי שמציין גוטוויין.

לא מטרד אלא יסוד מבורך

הצגת החלוציות ככוח ממשי שמנע את ביסוס מדינת הרווחה בישראל, הוזהו בינה לבין מעמדות הביניים בשנות החמישים, והוזהו בהמשך בינה לבין מעמדות הביניים שהתנגדו למדיניות צמצום הפערים בשנות השבעים, כל אלה הם בבחינת "קפיצות" מחשבתיות שאם יש להן ביסוס, הרי שאיננו מובא במאמר האמור. לא כל

קצה הקרחון

איש אינו מתאמץ להסתיר את המעבר האיטי של מערכות החינוך לידי עמותות פרטיות, רשתות וגופים אחרים, אך ישנה גם הפרטה קיצונית יותר שאפילו במשרד החינוך לא מודעים לה. דו"ח מבקר המדינה ממאי מצא ששליש מהגופים החיצוניים שמעבירים שיעורים בבתי ספר הם חברות מסחריות שמעבירות, למשל, שיעור על תזונה בחסות יצרנית דגני בוקר. שיעור מזערי מפעילויות אלו זוכה לאישור ממשרד החינוך. רובם פשוט עוברים מתחת לרדאר, ללא כל בדיקה. (כלכליסט, 24.5.2012) [מקור בכלכליסט: http://tinyurl.com/c2mq57c](http://tinyurl.com/c2mq57c)